



2015

ΟΜΑΔΑ ΣΚΕΨΗΣ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ & ΚΟΙΝΩΝΙΑ

GREXIT/GREXIDENT: Τελικά ανήκουμε στη δύση;

Συγγραφική Ομάδα: Αναστασία Βακή
Άννα Δαμάσκου (συντονίστρια)
Δημήτρης Δημητριάδης
Ελένη Δουνδουλάκη (συντονίστρια)
Κατερίνα Νικολοπούλου
Φιλίμων Παιονίδης
Γιάννης Παναγιώτου
Αλέξανδρος Σιώης
Ελένη-Ρεβέκκα Στάιου
Ιωάννα Στεφανάκη

Συντονιστές Ομάδων Σκέψης: Θάνας Ζώης



Hellenic
Alumni Association

Αγαπητοί αναγνώστες,

Έχουμε τη χαρά να σας παρουσιάσουμε τα Κείμενα Θέσης (Policy Papers) των Ομάδων Σκέψης (Think Tank) του Ελληνικού Συλλόγου Αποφοίτων του London School of Economics and Political Science.

Ο Ελληνικός Σύλλογος Αποφοίτων του LSE έχει ιδρυθεί το 1992 και σήμερα αποτελεί έναν από τους πιο ενεργούς συλλόγους αποφοίτων ξένου πανεπιστημίου στην Ελλάδα.

Μέσα από τις εκδηλώσεις, στις οποίες φιλοξενούμε σημαντικές προσωπικότητες από τον ακαδημαϊκό, τον πολιτικό και τον επιχειρηματικό χώρο στην Ελλάδα και διεθνώς, τις δράσεις και τις παρεμβάσεις που κάνουμε, φέρνουμε σε επαφή τους αποφοίτους με την αγορά εργασίας και τους θεσμούς της Πολιτείας και συμμετέχουμε στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Έτσι, επιβεβαιώνουμε την αξία της εκπαίδευσης ως του σημαντικότερου παράγοντα για την επιτυχία ενός έθνους.

Σκοπός της δημιουργίας των Ομάδων Σκέψης, είναι η αξιοποίηση του πλούσιου πνευματικού δυναμικού των μελών μας. Μέσω των τεχνοκρατικών τους προτάσεων, στόχος μας είναι η συμμετοχή σε έναν εποικοδομητικό δημόσιο διάλογο που θα επηρεάσει και θα κινητοποιήσει την Πολιτεία και τους θεσμικούς εκπροσώπους δημόσιων και ιδιωτικών φορέων για θέματα που απασχολούν την κοινωνία, την οικονομία, την επιχειρηματικότητα, την εσωτερική και την εξωτερική πολιτική.

Σε μία τόσο ιστορική και κρίσιμη χρονική στιγμή για την Ελλάδα και όλο τον κόσμο, η συμβολή όλων μας είναι υψίστης σημασίας ώστε να μην επαναλάβουμε τα λάθη του παρελθόντος συμβάλλοντας στην επιτάχυνση της ανάπτυξης της οικονομίας.

Εκ μέρους όλων των μελών του Δ.Σ., θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους συναπόφοιτους για τον προσωπικό χρόνο που αφιέρωσαν στη συγγραφή των κειμένων θέσης, για τις πρωτοποριακές τους ιδέες και για το ομαδικό τους πνεύμα.

Στο κείμενο που ακολουθεί, η συγγραφική ομάδα «Πολιτική & Κοινωνία» εξέτασε τις πτυχές της ιστορίας, της γεωπολιτικής θέσης, της οικονομίας, της δημόσιας διοίκησης, της κοινωνίας των πολιτών, των μέσων μαζικής ενημέρωσης, του εκπαιδευτικού συστήματος και του πολιτισμού της Ελλάδας που θα μπορούσαν να καθορίσουν την πορεία της χώρας.

Καλή ανάγνωση.

Μαρία Ι. Ξυτάκη
Πρόεδρος
Ελληνικός Σύλλογος Αποφοίτων του
London School of Economics
and Political Science

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Από την έναρξη της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, μέχρι σήμερα, οι πολίτες είδαν:

- τη λαϊκή κυριαρχία, ως προς την άσκηση της νομοθετικής εξουσίας, να περιορίζεται
- την ανεργία να εκτοξεύεται,
- το Α.Ε.Π. να καταρρέει,
- την ανισότητα να διευρύνεται,
- τις κοινωνικές δαπάνες να μειώνονται,
- την κατανάλωση να συρρικνώνεται,
- το πλέον ελπιδοφόρο επιστημονικό δυναμικό να μεταναστεύει (brain-drain),
- τις αυτοκτονίες να καταγράφουν άνοδο.

Έτσι, δεν αποτελεί έκπληξη το αποτέλεσμα των εθνικών εκλογών του Ιανουαρίου 2015 ή και του δημοψηφίσματος του Ιουλίου 2015, όταν οι Έλληνες, με ισχυρή πλειοψηφία, επέλεξαν κόμματα που αφενός υπόσχονταν αναδιαπραγμάτευση των όρων δανεισμού και τερματισμό της λιτότητας και αφετέρου ανέπτυσσαν μια συγκρουσιακή ρητορική προς τους ευρωπαίους και διεθνείς δανειστές. Παράδοξο όμως αποτελεί το ότι, ταυτόχρονα με αυτή την επιλογή, οι Έλληνες διαχρονικά απορρίπτουν την πιθανότητα εξόδου από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωζώνη. Τούτο καταγράφεται σταθερά τόσο στις έρευνες της κοινής γνώμης όσο και στο δημόσιο λόγο, ενώ επιβεβαιώθηκε και στις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015 όταν, γνωρίζοντας τα σκληρά μέτρα που σίγουρα θα επακολουθούσαν, οι πολίτες επέλεξαν την παραμονή τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωζώνη.

Η αντίφαση αυτή εύλογα, γεννά τα εξής ερωτήματα:

Οι Έλληνες εναντιώνονταν στους δανειστές τους, επειδή έκριναν τις απαιτήσεις των τελευταίων υπερβολικές και άδικες, αλλά αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν μπροστά στον κίνδυνο ενός κατά πολύ χειρότερου Grexit; Μήπως υπάρχουν και βαθύτερα αίτια; Και εφόσον θεωρούν σημαντική και ωφέλιμη την παραμονή τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωζώνη, έχουν αντιληφθεί το ιστορικό μεταίχμιο στο οποίο βρίσκονται και έχουν λάβει την απόφαση να προχωρήσουν σε μεταρρυθμίσεις προκειμένου να συνταχθούν με τη Δύση, στο βαθμό που αυτή συμβολίζει ευνομούμενα κράτη με βιώσιμη ανάπτυξη;

Οι παραπάνω ερωτήσεις οδήγησαν στην ενδεικτική εξέταση των πτυχών εκείνων της ιστορίας, της ελληνικής οικονομίας, της γεωπολιτικής θέσης, της δημόσιας διοίκησης, της κοινωνίας των πολιτών, των ΜΜΕ, του εκπαιδευτικού συστήματος και του πολιτισμού οι οποίες υπήρξαν καθοριστικές για την έως τώρα πορεία της χώρας και αναμένεται να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο και στο άμεσο μέλλον. Η εξέταση ανέδειξε χρόνιες παθογένειες οι οποίες πρέπει να αντιμετωπιστούν και οδήγησε στη διατύπωση προτάσεων, με στόχο την εξομάλυνση της πορείας της χώρας και, εν τέλει, την ευημερία του πληθυσμού της.

Αυτές συνοψίζονται στα εξής:

- Περιορισμός του κράτους και μετεξέλιξή του από παρεμβατικό σε ρυθμιστικό παράγοντα της οικονομίας. Παράλληλα, εφαρμογή πολιτικών που θα απελευθερώσουν την οικονομία από χαρακτηριστικά προστατευτισμού και θα την μπολιάσουν με στοιχεία που θα αναπτύξουν την ιδιωτική πρωτοβουλία και την καινοτομία. Ένας ισχυρός ιδιωτικός τομέας θα δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας ανακόπτοντας σταδιακά την αύξηση την ανεργίας και του brain-drain.
- Ο Ευρωπαϊκός προσανατολισμός της χώρας πρέπει να ξεκαθαριστεί απόλυτα, η θέση της Ελλάδας εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωζώνης να παγιωθεί και αυτό να καταστεί σαφές προς κάθε κατεύθυνση.

- Περιορισμός της γραφειοκρατίας, πάταξη της διαφθοράς και εκσυγχρονισμός της δημόσιας διοίκησης. Σε αυτά τα ζητούμενα η ηλεκτρονική διακυβέρνηση αποτελεί απάντηση. Οι όποιες αντιστάσεις στην εφαρμογή της μπορούν να καμφθούν με εκπαίδευση των υπαλλήλων, ενημέρωση των πολιτών και με συμμετοχή τους στο σχεδιασμό των ηλεκτρονικών υπηρεσιών.
- Περιορισμός της απόστασης κράτους-πολίτη μέσω της αφύπνισης της Κοινωνίας των Πολιτών. Χρειάζεται μεγαλύτερη πρόσβαση στα δημόσια δεδομένα, περισσότερη συμμετοχή με χρήση υπηρεσιών όπως η ηλεκτρονική διαβούλευση και σωστή ενημέρωση των πολιτών από το κράτος, τους φορείς και τις εξειδικευμένες οργανώσεις που ανήκουν στην ίδια την Κοινωνία των Πολιτών.
- Οργάνωση του τοπίου των ΜΜΕ στα πρότυπα αντίστοιχων του εξωτερικού, με διαφάνεια και πλήρη και αντικειμενική ενημέρωση. Απαραίτητη κρίνεται η εξωστρέφεια δηλαδή η ενίσχυση της πληροφόρησης του ελληνικού κοινού για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα τεκταινόμενα στον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο.
- Ο ρόλος της Παιδείας είναι ευρύτερα καταλυτικός. Το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να προσφέρει γνώσεις σχετικά με τις πνευματικές και πολιτιστικές συγγένειες της Ελλάδας με τη Δύση. Κυρίως, πρέπει να δώσει έμφαση στην κατανόηση της παγκόσμιας κοινωνίας και των προκλήσεων που αυτή δημιουργεί. Τούτο απαιτεί μια κοσμοπολιτική αντιμετώπιση, που να συμπεριλάβει την αναγνώριση άλλων πολιτισμών, καθώς και θέματα παγκόσμιου ενδιαφέροντος.
- Η Ελλάδα μπορεί να αξιοποιήσει την εκπαίδευση και ως κινητήρια δύναμη της διεθνούς φήμης της, αν την αναβαθμίσει και αν σε παγκόσμια κλίμακα την εντάξει στις διεθνείς τάσεις διαδραστικών μεθοδολογιών εκπαίδευσης, αναδεικνύοντας τα μοναδικά της χαρακτηριστικά.
- Αξιοποίηση του συμβολικού κεφαλαίου που διαθέτει η χώρα χάρη στον πολιτισμό της, με τη διαμόρφωση και ενεργοποίηση της πολιτιστικής διπλωματίας και μέσω θεσμικών δομών προβολής και προώθησης του ελληνικού πολιτισμού στο εξωτερικό. Αυτό θα προσφέρει βελτίωση της τραυματισμένης εικόνας της Ελλάδας στο εξωτερικό και ενίσχυση της εικόνας της Ευρώπης στο εσωτερικό.

Πέραν πάσης αμφιβολίας οι απαιτούμενες μεταρρυθμίσεις είναι πολλές και δύσκολες. Το γεγονός ότι οι προτάσεις που διατυπώθηκαν δεν ακούγονται για πρώτη φορά, αλλά αποτελούν αντικείμενο συζήτησης δεκαετιών, ήτοι πολύ πριν την οικονομική κρίση, χωρίς όμως να έχουν εφαρμοστεί, καταδεικνύει πως ο δρόμος για την ευημερία μας ούτε σύντομος ούτε εύκολος είναι.

Ήδη όμως από το 1961, οπότε και υπεγράφη η Συμφωνία Σύνδεσης της Ελλάδας με την τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, η χώρα επέλεξε να ενταχθεί στην οικογένεια της Δύσης. Τούτο συνεπάγεται όχι μόνο δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις κοινές για όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωζώνης.

Μέσα στα χρόνια, η χώρα καρπώθηκε σημαντικά οφέλη από την ένταξη αυτή και συμμορφώθηκε, ως ένα βαθμό, προς τις σχετικές υποχρεώσεις της. Θα ήταν ιστορικό λάθος τώρα, στο όνομα μιας πρόσκαιρης δύσκολης συγκυρίας, η χώρα να εγκαταλείψει την προσπάθεια αναμόρφωσης της κακοδιοίκησης δεκαετιών, η οποία αποτελεί τη βασική αιτία μη ανάκαμψής της. Όλες οι υπόλοιπες χώρες που επλήγησαν από την κρίση έχουν ξανασταθεί στα πόδια τους. Είθε και στα δικά μας!

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μεσούσης της κρίσης χρέους στην Ελλάδα, η πολιτική συμπεριφορά των Ελλήνων θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως παράδοξη. Πιο συγκεκριμένα, από την έναρξη της οικονομικής κρίσης, το 2010, μέχρι σήμερα, οι πολίτες είδαν:

- **Την λαϊκή κυριαρχία, ως προς την άσκηση νομοθετικής εξουσίας, να περιορίζεται σημαντικά.** Οι αιρετοί αντιπρόσωποί τους δεν μπορούσαν να νομοθετήσουν για ένας πλήθος ζητημάτων χωρίς την έγκριση τριών ξένων θεσμών.

Την ανεργία να εκτοξεύεται. Την τελευταία οκταετία, η ανεργία έφτασε από 8,5% το 2007 (πολύ κοντά στον μέσο όρο της Ε.Ε.) στο 25,7% τον Ιανουάριο του 2015 (στα μέσα του 2013 είχε αγγίξει το 28%).

Το Α.Ε.Π. να καταρρέει. Θλιβερή πτώση καταγράφεται τόσο στο ΑΕΠ της χώρας όσο και στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Όσον αφορά το πρώτο, το 2014 έπεσε στα επίπεδα του 2006 (180 δις Ευρώ), ενώ το κατά κεφαλήν ΑΕΠ άγγιξε τα επίπεδα του 2001 και συγκεκριμένα τα 12000 Ευρώ. Συν τοις άλλοις, το πρώτο τρίμηνο του 2015 επιστρέψαμε στην ύφεση (-0,2 % στο Α.Ε.Π.).

Την ανισότητα να διευρύνεται. Κατά το διάστημα 2008-2012 η χαμηλότερη εισοδηματική κατηγορία είδε τα εισοδήματά της να μειώνονται έως και 88% με τους μισθούς να υποχωρούν κατά 27,4%, ενώ αντίθετα η υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία είδε τα κέρδη της να αυξάνονται έως και 44,3%.

Τις κοινωνικές δαπάνες να μειώνονται αισθητά. Συγκεκριμένα μειώθηκαν κατά 2% επί του Α.Ε.Π. από το 2012 έως το 2014. Το μέγεθος του προβλήματος γίνεται μεγαλύτερο αν συνυπολογιστούν η κατακόρυφη πτώση της τάξεως του 25% στις δαπάνες για την Υγεία μεταξύ 2009 και 2012, αλλά και οι συνεχώς μειούμενες δαπάνες για την παιδεία.

Την κατανάλωση να συρρικνώνεται. Η τελική καταναλωτική δαπάνη των ελληνικών νοικοκυριών (σε σταθερές τιμές) μειώνεται εξακολουθητικά από το 2009 και εφεξής, σημειώνοντας συνολική πτώση της τάξεως του 20%.

Το πλέον ελπιδοφόρο επιστημονικό δυναμικό να μεταναστεύει (φαινόμενο brain-drain). Η μεταναστευτική αυτή ροή παρατηρείται προς χώρες που μπορούν να το απορροφήσουν και να προσφέρουν απασχόληση ανάλογη των προσόντων του.

Τις αυτοκτονίες να καταγράφουν δραματική άνοδο. Χαρακτηριστικά, από το 2007 ο αριθμός των ανθρώπων που αυτοκτόνησαν αυξάνεται κάθε χρόνο, ενώ έφτασε τους 477 το 2011. Αξίζει να επισημανθεί ότι από 1.1.2009 έως 23.8.2012 ο αριθμός αυτών που αυτοκτόνησαν ή αποπειράθηκαν να αυτοκτονήσουν έφτασε τους 3124 (2.35 ανά ημέρα).

Με αυτά τα δεδομένα, δεν αποτελεί έκπληξη το αποτέλεσμα των εθνικών εκλογών του Ιανουαρίου 2015 ή και του δημοψηφίσματος του Ιουλίου 2015, όταν οι Έλληνες, με ισχυρή πλειοψηφία, επέλεξαν κόμματα που αφενός υπόσχονταν αναδιαπραγμάτευση των όρων δανεισμού, απαλλαγή από τα δυσβάσταχτα οικονομικά μέτρα και τερματισμό της λιτότητας και αφετέρου ανέπτυσαν μια συγκρουσιακή ρητορική προς τους ευρωπαίους και διεθνείς δανειστές.

Και εδώ εντοπίζεται το παράδοξο. Ταυτόχρονα με την παραπάνω επιλογή, και παράλληλα με την έντονα συγκρουσιακή ρητορική που αναπτύχθηκε στη δημόσια σφαίρα, οι Έλληνες διαχρονικά απορρίπτουν την πιθανότητα εξόδου από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωζώνη. Τούτο καταγράφεται σταθερά τόσο στις έρευνες της κοινής γνώμης όσο και στο δημόσιο λόγο, ενώ επιβεβαιώθηκε και στις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015 όταν, γνωρίζοντας τα σκληρά μέτρα που σίγουρα θα επακολουθούσαν, οι πολίτες επέλεξαν την παραμονή τους εντός των ευρωπαϊκών δομών.

Εύλογα, λοιπόν, γεννώνται τα εξής ερωτήματα:

- Οι Έλληνες εναντιώθηκαν με σφοδρότητα έναντι των δανειστών τους, επειδή θεώρησαν ότι οι τελευταίοι έχουν υπερβεί το ηθικό όριο ως προς το τι μέτρα μπορούν να απαιτήσουν από τους δανειολήπτες τους, όπως συνέβη και στο έργο του Σαίξπηρ Ο έμπορος της Βενετίας (όπου ο Αντόνιο δανείζεται από τον τοκογλύφο Σάιλοκ 3000 δουκάτα με τον όρο εάν δεν αποπληρώσει εγκαίρως το χρέος του, ο Σάιλοκ να μπορεί να λάβει για αποζημίωση μία λίβρα σάρκας από οποιοδήποτε μέρος του σώματος του Αντόνιο);
- Οι Έλληνες εναντιώθηκαν, επειδή έκριναν τις απαιτήσεις των δανειστών υπερβολικές και άδικες, αλλά αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν μπροστά στον κίνδυνο ενός κατά πολύ χειρότερου Grexit; Μήπως υπάρχουν και βαθύτερα αίτια;
- Και εφόσον θεωρούν σημαντική και ωφέλιμη την παραμονή τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωζώνη, έχουν αντιληφθεί το ιστορικό μεταίχμιο στο οποίο βρίσκονται και έχουν λάβει την απόφαση να προχωρήσουν σε μεταρρυθμίσεις προκειμένου να συνταχθούν με τη Δύση, στο βαθμό που αυτή συμβολίζει ευνομούμενα κράτη με βιώσιμη ανάπτυξη;

Προκειμένου να απαντηθούν τα ανωτέρω ερωτήματα, η ομάδα σκέψης «Πολιτική και Κοινωνία» εξέτασε ενδεικτικά τις πτυχές εκείνες της ιστορίας, της γεωπολιτικής θέσης, της οικονομίας, της δημόσιας διοίκησης, της κοινωνίας των πολιτών, των μέσων μαζικής ενημέρωσης, του εκπαιδευτικού συστήματος και του πολιτισμού. Οι παράμετροι αυτοί υπήρξαν καθοριστικές για την έως τώρα πορεία της χώρας και αναμένεται να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο και στο άμεσο μέλλον. Η εξέταση ανέδειξε χρόνιες παθογένειες οι οποίες πρέπει να αντιμετωπιστούν και οδήγησε στη διατύπωση προτάσεων, με στόχο την εξομάλυνση της πορείας της χώρας και, εν τέλει, την ευημερία του πληθυσμού της.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Παρότι αποτελεί ίσως πλέον κοινοτοπία, πολλές από τις παθογένειες της σύγχρονης Ελλάδας ανάγονται σε ιστορικές συγκυρίες και κρίσιμες επιλογές που έγιναν πολλούς αιώνες πριν. Η μελέτη του παρελθόντος μπορεί να βοηθήσει τους συγχρόνους Έλληνες να κατανοήσουν και να βρουν λύσεις στα σημερινά προβλήματα της χώρας. Το ότι οι σχέσεις των σύγχρονων Ελλήνων με το κράτος χαρακτηρίζονται από επιφυλακτικότητα και έλλειψη εμπιστοσύνης είναι γεγονός που δεν αμφισβητείται. Αυτή η καχυποψία για οτιδήποτε κρατικό φαίνεται να έχει τις ρίζες της, ως νοοτροπία, στην εποχή που οι Έλληνες ήταν υποτελείς του Σουλτάνου, ραγιάδες.

Γιατί όμως, καίτοι στον ελλαδικό χώρο εν σπέρματι έκαναν την εμφάνισή τους τα πνευματικά εκείνα ρεύματα που γέννησαν την αναγέννηση, τελικά τούτα δεν ευδοκίμησαν; Τα πρώτα βήματα που οδήγησαν στην Αναγέννηση εντοπίζονται ιστορικά στην περίοδο του πρώτου βυζαντινού ουμανισμού (9ος-10ος αιώνες), περίοδο κατά την οποία συντελείται στροφή στην κλασική παιδεία και στα αρχαία ελληνικά γράμματα. Γίνεται πλέον δεκτό ότι η περίοδος του δεύτερου βυζαντινού ουμανισμού, γνωστή και ως αναγέννηση του 13ου-14ου αιώνα δεν θα είχε επιτευχθεί, αν ήδη κατά τον 9ο-10ο αιώνα δεν είχε συγκεντρωθεί, διασωθεί και ερμηνευθεί η κληρονομιά της αρχαίας Ελλάδας. Παρά το γεγονός ότι είχε προηγηθεί μια πολυετής και επίπονη διαδικασία, αυτή δεν είχε ως αποτέλεσμα τα πνευματικά επιτεύγματα και η συνεπαγόμενη πίστη στον άνθρωπο και τις δυνατότητες του να επηρεάσουν τις εξελίξεις στον γεωγραφικό χώρο που τις γέννησε. Μετά την Άλωση οι βυζαντινοί λόγιοι μετανάστευσαν στην Δύση και μαζί τους οι ιδέες οι οποίες μεταλαμπαδευτήκαν εκεί και αξιοποιήθηκαν, οδηγώντας στην Αναγέννηση και στην εν συνεχεία δημιουργία του δυτικού κόσμου, όπως σήμερα τον γνωρίζουμε.

Αντίθετα, ο γεωγραφικός χώρος, ο οποίος όχι μόνο γέννησε αλλά και αναβίωσε τις ιδέες που οδήγησαν στην Αναγέννηση και την τεχνολογική έκρηξη, απομονώθηκε και δεν ακολούθησε τις εξελίξεις της δυτικής Ευρώπης από τον 15ο αιώνα και μετά. Παρά ταύτα, μετά και την Γαλλική επανάσταση, ο πληθυσμός του ελλαδικού χώρου αφυπνίστηκε και διεκδίκησε την σύσταση σύγχρονου κράτους στα πρότυπα της Δύσης. Όμως, το σύγχρονο ελληνικό κράτος δημιουργήθηκε στο κενό, κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση κρατών τα οποία για να κατακτήσουν στόχους όπως εγγύηση ατομικών ελευθεριών, κοινωνική συνοχή, ευημερία για όσο το δυνατόν μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού, πέρασαν πλείστες όσες δοκιμασίες. Για το λόγο αυτό, μέχρι σήμερα το ελληνικό κράτος είναι κακέκτυπο των προτύπων του. Διότι στον ελλαδικό χώρο δεν ακολουθήθηκε η ίδια ιστορική διαδρομή. Η επίγνωση της κατάστασης και της διαδρομής αυτής, η επισήμανση των λανθασμένων επιλογών και η κατανόηση της πολυπλοκότητας και του βάθους του ζητήματος μπορούν να συντελέσουν, ώστε η χώρα να κάνει επιτέλους την αποφασιστική στροφή προς την Δύση.

ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΣΗ

Στο πλαίσιο της συζήτησης περί Grexit πολύς λόγος γίνεται για τη γεωπολιτική θέση της Ελλάδας. Η χώρα μας, στο γεωγραφικό επίκεντρο μιας ευρύτερης περιοχής που διέρχεται από πολύ έντονες καταστάσεις, καλείται να ανταπεξέλθει σε σφοδρούς πολιτικούς κραδασμούς.

Γεωγραφικά, η Ελλάδα αποτελεί το ανατολικό σύνορο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γεγονός που αποκτά ιδιαίτερη σημασία υπό το πρίσμα της κατάστασης που επικρατεί στις γείτονες – εξ Ανατολάς – χώρες. Η Τουρκία τηρεί τα τελευταία χρόνια μια στάση που προκαλεί ιδιαίτερους «πονοκεφάλους», καθώς ολοένα αποκλίνει από τον πρότερο φιλοευρωπαϊκό της προσανατολισμό. Ο πολιτικός της ηγέτης Ερντογάν επιδίδεται σε αυταρχικές πρακτικές που αντιτίθενται στις Ευρωπαϊκές αξίες και παραπέμπουν περισσότερο σε απολυταρχικό παρά δημοκρατικό καθεστώς. Παράλληλα, η επιθετικά μουσουλμανική ρητορική της Τουρκίας καθώς και οι σχέσεις της γείτονος χώρας με το Ισλαμικό Κράτος (ISIS), πολώνουν περαιτέρω τις σχέσεις μεταξύ Ευρώπης και Τουρκίας.

Σε πολιτικό επίπεδο, βαρύνουσα σημασία διαδραματίζει η παράμετρος Ρωσία. Οι σχέσεις Ρωσίας και ΗΠΑ βρίσκονται σε «ψυχροπολεμικά» οριακό επίπεδο, γεγονός που φέρνει την πρώτη σε ευθεία αντιπαράθεση με το σύνολο του Δυτικού κόσμου (ορολογία που ο ίδιος ο πρόεδρος Πούτιν χρησιμοποιεί για να κατονομάσει τον εχθρό της χώρας του). Εν μέσω αυτής της πολεμικής κατάστασης η Ελλάδα καλείται να ισορροπήσει μεταξύ αντίρροπων δυνάμεων. Από τη μία η θέση εγγύτητας με τη Ρωσία, καθώς, σε επίπεδο εθνικό, η θρησκεία είναι το στοιχείο που ενώνει ανέκαθεν τους δύο λαούς. Σε επίπεδο πολιτικό ωστόσο, η προσπάθεια του ΣΥΡΙΖΑ, του οποίου μια ισχυρή μερίδα αναγνωρίζει την πολιτική της ταυτότητα στις σοβιετικές αξίες, να επανεκκινήσει τους δεσμούς μεταξύ των δύο χωρών δεν καρποφόρησε.

Τα παραπάνω προσδίδουν την ιδιαιτερότητα σε αυτό που καλείται γεωπολιτική θέση της Ελλάδας διότι, στην περίπτωση ενός Grexit η χώρα θα εξακολουθεί να παραμένει ισότιμο μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, η χώρα που είναι το σύνορο της Ένωσης με την ταραγμένη Τουρκία και την εν γένει Ανατολή, κατά την περίοδο της βαθύτερης πέραν των υπολοίπων μεταναστευτικής κρίσης των τελευταίων δεκαετιών, θα έχει διαταράξει βίαια τη σχέση της με τις υπόλοιπες χώρες-μέλη. Και θα υποχρεωθεί ουσιαστικά να καταφύγει στην αγκαλιά της Ρωσίας, χωρίς όμως αυτή να μοιάζει εντελώς ανοιχτή να την υποδεχτεί. Παράλληλα, θα διατηρεί ωστόσο αποφασιστικά δικαιώματα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης (μην ξεχνάμε το δικαίωμα του veto στις αποφάσεις περί κυρώσεων εις βάρος της Ρωσίας) σε μια περίοδο που η ανάγκη για ομοφωνία είναι πιο σπουδαία από ποτέ.

Επομένως, γίνεται προφανές ότι η γεωπολιτική θέση της Ελλάδος την εξοπλίζει με ένα ισχυρό διαπραγματευτικό χαρτί στη συζήτηση περί Grexit, το οποίο μπορεί άμεσα να εξελιχθεί σε αυτοκαταστροφικό μπούμερανγκ. Πρέπει επομένως κανείς να είναι προσεκτικός στην εκτίμηση του μέτρου της ισχύος αυτής. Οι θεωρητικοί των διαπραγματεύσεων αναφέρουν ότι η διαπραγματευτική δύναμη του μέρους καθορίζεται από τα όσα αυτό μπορεί να επιτύχει δίχως τη διαπραγμάτευση. Αναφορικά λοιπόν με την Ελλάδα, γίνεται σαφές ότι η χώρα μας δύναται να προκαλέσει σημαντικούς τριγμούς στους ομολόγους της εντός της Ένωσης. Ωστόσο, οι οικονομικοί κίνδυνοι, καθώς και οι – προερχόμενοι εκ του μεταναστευτικού/προσφυγικού ζητήματος – κίνδυνοι είναι αυθύπαρκτοι και δεν μειώνονται από το γεγονός ότι ένα Grexit θα επιφέρει βαρείς κινδύνους και για την ίδια την Ένωση.

Η επιλογή επομένως για την πολιτική ηγεσία της Ελλάδας είναι μονόδρομος: ο Ευρωπαϊκός προσανατολισμός της χώρας πρέπει να ξεκαθαριστεί απόλυτα και η θέση της Ελλάδας εντός της Ένωσης να παγιωθεί. Σε αυτόν τον άξονα και σε δεύτερο χρόνο πρέπει τα προβλήματα που μας μαστίζουν – με κυρίαρχα αυτά του μεταναστευτικού και της οικονομίας – να τεθούν σε επίπεδο Ένωσης και με τη βοήθεια της συστατικής της Ένωσης αρετής, αυτής της αλληλεγγύης, να καταβληθεί προσπάθεια για τη λύση τους.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Ίσως η πιο σημαντική πτυχή του θέματος περί Grexit και Grexident βρίσκεται στις επιπτώσεις που θα έχουν οι παραπάνω εξελίξεις στην οικονομική ζωή της χώρας. Ακόμη και η υποψία επικράτησης του σεναρίου εξόδου της Ελλάδας από τη νομισματική ένωση προκαλεί αλυσιδωτές αντιδράσεις στον τρόπο λειτουργίας της ελληνικής οικονομίας. Πλέον, μετά την επιβολή περιορισμών στις κινήσεις κεφαλαίων, οι τράπεζες είναι ιδρύματα – «ζόμπι» που αδυνατούν να εξυπηρετήσουν έναν βασικό τους ρόλο, δηλαδή να δανείζουν ιδιώτες, αλλά ιδιαίτερα επιχειρήσεις. Η έλλειψη ρευστότητας και η αδυναμία πρόσβασης σε αυτή μέσω δανεισμού έχουν οδηγήσει σε ιστορικά χαμηλά τις εγχώριες επενδύσεις και εν τέλει έχουν βυθίσει την οικονομία σε ένα σπирάλ ύφεσης και υψηλής ανεργίας. Ταυτόχρονα η δυσκολία εκτέλεσης εισαγωγών έχει επιφέρει σημαντικό πλήγμα σε πλήθος υγιών επιχειρήσεων που βρίσκονται πλέον κάθε μέρα αντιμέτωπες με το φάσμα της χρεωκοπίας.

Πλέον είναι έκδηλο πως όλα τα παραπάνω θα επιδεινωθούν από τη στιγμή που η Ελλάδα θα βρεθεί εκτός της ευρωζώνης με τη θέλησή της ή χωρίς. Η έξοδος της χώρας από τη νομισματική ένωση συνεπάγεται την έκδοση εθνικού νομίσματος. Είναι πλέον βέβαιο, σύμφωνα με έμπειρους οικονομολόγους, ότι ακόμη κι αν το νέο νόμισμα εκδοθεί σε ισοτιμία 1:1 με το ευρώ, θα είναι θέμα χρόνου μέχρι να υποστεί διαδοχικές υποτιμήσεις. Όμως, αν, στην επικράτηση του πιο ευνοϊκού σεναρίου, το ελληνικό χρέος μετατραπεί σε εθνικό νόμισμα, η υποτίμηση αυτού θα εξυπηρετεί την αποπληρωμή του. Παράλληλα, η χώρα αδυνατώντας να ανακτήσει την πρόσβαση στον δανεισμό μέσω των αγορών, πιθανόν να καταφύγει στην τύπωση νομίσματος, προκαλώντας εκτίναξη του πληθωρισμού. Όπως διεφάνη, εκ του αποτελέσματος, από την άτακτη υποχώρηση της πρώτης Κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ και μάλιστα στο μεταίχμιο της κατάρρευσης των διαπραγματεύσεων, παρά τις αρχικές «επαναστατικές» διαθέσεις, η εικόνα γίνεται ιδιαίτερα ζοφερή αν εξετάσει κανείς τις επιπτώσεις στην πραγματική οικονομία αφής στιγμής η παραπάνω θεωρία μετατραπεί σε πράξη.

Η ελληνική οικονομία έχει διαρθρωθεί κατά ένα ιδιόμορφο τρόπο, που σε μεγάλο βαθμό ευθύνεται για τα προβλήματα που σήμερα αντιμετωπίζει. Δυστυχώς, μετά την μεταπολίτευση, επελέγη η δημιουργία ενός οικονομικού μοντέλου που πυρήνας του ήταν το κράτος.

Επιπλέον, της δημιουργίας ενός υδροκέφαλου στενού δημόσιου τομέα, η παρεμβατική παρουσία του στην ιδιωτική οικονομία ήταν πάντα πρόδηλη. Το κράτος, είτε μέσω της γραφειοκρατίας, είτε μέσω ελέγχου εταιρειών που επιχειρούσαν στο πλαίσιο της ιδιωτικής οικονομίας (π.χ. ΛΑΡΚΟ) επελέγη να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στον οικονομικό βίο της χώρας. Πέραν αυτού, δεν είναι τόσο μακρινό το παρελθόν όπου πλείστες ιδιωτικές επιχειρήσεις συντηρούνταν αποκλειστικά μέσω της προνομιακής σχέσης που κατάφεραν να εξασφαλίζουν με κρατικούς παράγοντες με πρόσβαση σε κρατική χρηματοδότηση. Τα παραπάνω σε συνδυασμό και με άλλα «ενδημικά» χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας της προσδίδουν μια ιδιαιτερότητα που αποδείχθηκε και η μεγαλύτερη αδυναμία της, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες δυτικές. Η ανάπτυξή της βασίστηκε σχεδόν αποκλειστικά στην δυνατότητα του κράτους να δαπανά πόρους ανεξέλεγκτα και φυσικά το μοντέλο κατέρρευσε μαζί με το μύθο ότι η «πηνή δε θα στερέψει» ποτέ.

Έτσι, η χώρα σχεδόν αποβιομηχανοποιήθηκε και πλέον σήμερα τείνει το σύνολο των βασικών αγαθών που διακινούνται εντός αυτής να εισάγονται. Μέσα σε αυτά περιλαμβάνονται και απολύτως απαραίτητα είδη, όπως πετρελαιοειδή και φάρμακα. Ένα νόμισμα σε πλήρη απαξία στις διεθνείς αγορές συναλλάγματος, που διαφαίνεται ότι θα είναι η νέα δραχμή, καθιστά τις εισαγωγές σχεδόν απαγορευτικές, αλλά και τις τιμές διάθεσης των προϊόντων εισαγωγής σε απλησίαστα επίπεδα. Ενώ, λοιπόν, η επιλογή υποτιμήσεων του νομίσματος μπορεί να γίνει στο όνομα της αύξησης της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών εξαγωγών, εντούτοις αυτή θα ωφελήσει πρόσκαιρα μόνο τομείς παροχής υπηρεσιών (π.χ. τουρισμός), αλλά θα αποτελέσει το κύκνειο άσμα παραγωγικών επιχειρήσεων που θα δουν το κόστος παραγωγής, μέσω των τιμών ενέργειας και πρώτων υλών, να εκτινάσσεται. Παράλληλα, η ύπαρξη πληθωρισμού θα συνοδευτεί με υψηλά επιτόκια δανεισμού.

Έτσι κάθε ελπίδα ανάκαμψης της οικονομίας μέσω της εγχώριας παραγωγής θα είναι αδύνατη. Η πορεία της ιδιωτικής οικονομίας προς την απαξία με υψηλή ανεργία θα είναι μη αναστρέψιμη καθώς όλο και περισσότερες επιχειρήσεις θα οδηγηθούν προς τη χρεωκοπία. Μέτρα προστατευτισμού που μπορούν οι αναπτυσσόμενες οικονομίες να επιβάλλουν για να δημιουργήσουν παραγωγική βιομηχανική υποδομή, κυρίως μέσω της επιβολής τελωνιακών δασμών, είναι απαγορευτικές καθώς αντίκεινται στην ευρωπαϊκή νομοθεσία. Η αύξηση της ανεργίας θα αποτελέσει το υφιστάμενο κοινωνικό κράτος, αφού θα εκτιναχθούν οι ανάγκες μέριμνας προς τα τμήματα του πληθυσμού που θα πλήττονται από ανεργία και θα ζουν σε συνθήκες ανέχειας. Είναι λοιπόν σαφές, πώς οι επιλογές Grexit ή Grexident πρέπει πάση θυσία να μείνουν σε βιβλιογραφικό και θεωρητικό επίπεδο αν θέλουμε η χώρα να μην οδηγηθεί σε καθεστώς πλήρους οικονομικής, πολιτικής και διπλωματικής απομόνωσης.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Παρά τις δυσμενείς συνθήκες που επικρατούν σήμερα σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, πρέπει να εκμεταλλευτούμε στο έπακρο την τελευταία ευκαιρία που μας δόθηκε αν θέλουμε η χώρα να επιστρέψει στην ευημερία.

Το κράτος, οφείλει να περιοριστεί, να εκσυγχρονιστεί και να μετεξελιχθεί από παρεμβατικό σε ρυθμιστικό παράγοντα της οικονομίας. Απαιτείται να εφαρμοστούν πολιτικές που θα απελευθερώσουν την οικονομία από χαρακτηριστικά προστατευτισμού και θα την μπολιάσουν με στοιχεία που θα αναπτύξουν την ιδιωτική πρωτοβουλία και την καινοτομία. Έτσι, η ιδιωτική οικονομία θα μπορέσει όχι μόνο να ανακάμψει, αλλά να γίνει η ατμομηχανή της ανάπτυξης. Ένας ισχυρός ιδιωτικός τομέας θα δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας και θα ανακόψει σταδιακά την ανεργία και το brain-drain.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Η εικόνα που παρουσιάζει η ελληνική δημόσια διοίκηση είναι ίσως αντιπροσωπευτική της εικόνας ολόκληρου του ελληνικού κράτους και ίσως ακόμα και της ελληνικής κοινωνίας. Για να διεκπεραιωθούν τα θέματα των πολιτών και των επαγγελματιών απαιτείται σχεδόν πάντα η παρουσία τους ενώ ταυτόχρονα υπάρχει περιορισμός του ωραρίου στις εργάσιμες ώρες. Η γραφειοκρατία είναι σε πολύ υψηλά επίπεδα με τα έξοδα σε χρήματα και ανθρωπόωρες να είναι ιδιαίτερα μεγάλα. Σε αυτά έρχεται να προστεθεί η διαφθορά που αποτελεί κατά πολλούς το μεγαλύτερο πρόβλημα της κρατικής μηχανής και το δυσκολότερο εμπόδιο για τον εκσυγχρονισμό της. Η ηλεκτρονική διακυβέρνηση, που προσπαθεί να μπει στην καθημερινότητα μας αλλά όχι με μεγάλη επιτυχία ακόμα, θα μπορούσε να προσφέρει λύσεις σχετικά με τον εκσυγχρονισμό που τόσο έχει ανάγκη η δημόσια διοίκηση. Η περαιτέρω και ουσιαστικότερη χρήση της τεχνολογίας σε αυτόν τον τομέα θα προσέφερε μείωση του κόστους και αύξηση της απόδοσης, αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών, μεγαλύτερη αξιοπιστία, ασφάλεια και ταχύτητα. Επιπλέον, η διαφθορά θα συναντούσε έναν μεγάλο αντίπαλο καθώς θα έλειπε η διαπροσωπική επαφή που οδηγεί σε αυτήν, θα υπήρχε ισονομία και αντικειμενικότητα ενώ θα βοηθούσε και την ανάπτυξη και τις επενδύσεις.

Δυστυχώς, η ίδια η δημόσια διοίκηση αντιστέκεται στην ηλεκτρονική διακυβέρνηση και στις λύσεις που αυτή προσφέρει. Έτσι, παρατηρείται έλλειψη σχεδιασμού αλλά και πόρων για τις νέες τεχνολογίες ενώ στην πράξη δεν υπάρχουν πολλές υπηρεσίες διαθέσιμες στο διαδίκτυο. Επίσης, υπάρχει αντίσταση στην αλλαγή και από τους ίδιους τους υπαλλήλους της διοίκησης που δυσκολεύονται ή ακόμη και αρνούνται να προσαρμοστούν σε νέα δεδομένα. Δεν υπάρχουν οι δεξιότητες αλλά ούτε και η κατάλληλη νομοθεσία για να εφαρμοστούν οι νέες πρακτικές. Επίσης, δεν πρέπει να παραβλέψουμε πως και ένα σημαντικό μέρος της ελληνικής κοινωνίας αντιστέκεται στις αλλαγές, παρόλο που αρκετές ηλεκτρονικές υπηρεσίες έγιναν αποδεκτές από τους πολίτες (ιδίως αυτές που δεν προέβλεπαν εναλλακτική σε περίπτωση μη εφαρμογής τους). Μέρος του πληθυσμού χαρακτηρίζεται ακόμα από ηλεκτρονικό αναλφαβητισμό ενώ μεγάλος αριθμός πολιτών εξακολουθεί να αναζητά την διαπροσωπική επαφή και φοβάται για την ασφάλεια των προσωπικών του στοιχείων. Στη χειρότερη των περιπτώσεων, δεν γνωρίζει καν την ύπαρξη των ηλεκτρονικών υπηρεσιών.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Σύμφωνα με την έρευνα των Ηνωμένων Εθνών για την Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση του 2014¹ η Ελλάδα βρίσκεται στην 34^η θέση παγκοσμίως. Για να βελτιωθεί αυτή η θέση θα πρέπει να δημιουργηθούν και να προσφερθούν νέες υπηρεσίες ηλεκτρονικής διακυβέρνησης από το κράτος προς τους πολίτες, να ενημερωθεί το κοινό για την ύπαρξή τους αλλά και να εκπαιδευτεί στην χρήση τους ενώ παράλληλα θα πρέπει να εκπαιδευτούν ανάλογα και οι δημόσιοι υπάλληλοι. Τέλος, ιδιαίτερα χρήσιμο θα ήταν η ίδια η κοινωνία, οι χρήστες δηλαδή των υπηρεσιών, να συμμετέχουν στην δημιουργία των υπηρεσιών αυτών. Η συμμετοχή άλλωστε των χρηστών των υπηρεσιών στον σχεδιασμό των τελευταίων είναι ο ενδεδειγμένος τρόπος για την δημιουργία ανάλογων πληροφοριακών συστημάτων μέσω της δοκιμής και της διόρθωσης προβλημάτων που προκύπτουν κατά τη χρήση τους αλλά και της ενσωμάτωσης των αναγκών των ίδιων των χρηστών.

¹ <http://unpan3.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2014>

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

ΕΝΑΣ ΓΙΓΑΝΤΑΣ ΠΟΥ ΚΟΙΜΑΤΑΙ

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται στην ελληνική πραγματικότητα μια όλο και μεγαλύτερη απογοήτευση των πολιτών από την πολιτική κατάσταση της χώρας. Πλέον υπάρχει μια αποστασιοποίηση από την άσκηση πολιτικής, η εμπιστοσύνη προς τα κόμματα είναι πολύ χαμηλή, ενώ η δυσαρέσκεια για την αναποτελεσματικότητα και την διαφθορά της δημόσιας διοίκησης είναι πολύ μεγάλη.

Παρόλη την άσχημη κατάσταση και δυσαρέσκεια όμως τα πράγματα δεν φαίνεται να κινούνται προς μία καλύτερη κατεύθυνση. Οι πολίτες δεν φαίνεται να οργανώνονται για να αντιδράσουν και να διεκδικήσουν αλλαγές (τουλάχιστον όχι σε βάθος χρόνου) και το κράτος δεν φαίνεται να προσφέρει δυνατότητες που θα δώσουν βήμα στους πολίτες να συμμετάσχουν σε διαδικασίες συμμετοχικής διακυβέρνησης, να συμμετάσχουν δηλαδή στην διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Η θέση της Ελλάδας στις παγκόσμιες κατατάξεις είναι απογοητευτική, δεδομένου ότι η Ελλάδα είναι «η κοιτίδα της δημοκρατίας»: 69^η θέση στη δημοσιοποίηση των νόμων και γενικά των δημοσίων δεδομένων, 27^η θέση στην κατάταξη για το δικαίωμα της πρόσβασης στην πληροφορία, 43^η θέση στην κατάταξη για την συμμετοχή των πολιτών και 38^η θέση στην κατάταξη για την ύπαρξη μηχανισμών υποδοχής παραπόνων. Το 51% των Ελλήνων θεωρεί ότι η Κοινωνία των Πολιτών δεν έχει ελευθερία έκφρασης².

ΛΥΣΗ

Τελικά όντως κοιμάται η Κοινωνία των Πολιτών ή απλά δεν υπάρχει; Και τι χρειάζεται για να ξυπνήσει; Η αφύπνιση της Κοινωνίας των Πολιτών θα γίνει μόνο με σωστή ενημέρωση από τους κατάλληλους φορείς, από τις εξειδικευμένες οργανώσεις που ανήκουν στην ίδια την Κοινωνία των πολιτών αλλά και από το κράτος. Επίσης θα γίνει με εκπαίδευση για την σωστή χρήση των διαφόρων υπηρεσιών που προσφέρονται είτε από το κράτος είτε από τρίτους φορείς και την πλήρη εκμετάλλευση των δυνατοτήτων που ανοίγονται. Η ενεργοποίηση των ανοιχτών δημόσιων δεδομένων μέσω εφαρμογών όπως το Διαύγεια αλλά και η χρήση υπηρεσιών όπως οι ηλεκτρονικές διαβουλεύσεις, θα οδηγήσουν σε διαφάνεια και λογοδοσία του κράτους με αποτέλεσμα οι πολίτες να γνωρίζουν πώς λαμβάνονται οι αποφάσεις και να μπορέσουν να συμμετέχουν στη διαδικασία αυτή.

Τέλος, προτείνεται η δημιουργία πρωτοβουλιών από τους πολίτες για τους πολίτες, οι λεγόμενες αυτο-οργανώσεις πολιτών, καθώς με αυτόν τον τρόπο η κοινωνία των πολιτών δυναμώνει την φωνή της.

ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

«Όλα όσα αφηγούμαστε έγιναν, αλλά τίποτε δεν έγινε όπως τα αφηγούμαστε» Γιώργος Σεφέρης, Βραβείο Nobel Λογοτεχνίας, 1964.

Το γεγονός ότι δεν μπορεί κανείς πλέον να σκεφθεί το σύγχρονο κόσμο δίχως τα μέσα επικοινωνίας και τα δίκτυα πληροφοριών, υποδηλώνει τη βαρύνουσα σημασία τους στην κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας. Η ζωή μας ολοένα και περισσότερο περιβάλλεται από την ύπαρξη πηγών πληροφόρησης. Κατά πόσο όμως οι πληροφορίες εκείνες που μεταδίδουν τα ΜΜΕ είναι αντικειμενικές και αντικατοπτρίζουν την «γυμνή» αλήθεια;

² <http://worldjusticeproject.org/open-government-index/>

Ο ρόλος των ΜΜΕ ως μέσα πληροφόρησης, έχει αμφισβητηθεί πολλάκις. Σε ένα ιδανικό κόσμο τα ΜΜΕ πρέπει και οφείλουν να αναμεταδίδουν την ορθή πληροφορία «χωρίς φόβο και χωρίς πάθος». Ωστόσο παρατηρείται το φαινόμενο της παρέμβασης του κράτους στην αναμετάδοση αυτών των πληροφοριών μέσω της «χειραγώγησης» τόσο των κρατικών όσο και των ιδιωτικών καναλιών. Κάθε επικοινωνιακό μέσο, ακριβώς διότι μεσολαβεί, δεν αναπαράγει ακριβώς την πραγματικότητα, δεν την αντανακλά, αλλά τη διαθλά ή και τη μεταπλάθει (Boorstin, 1989). Το φαινόμενο αυτό έγινε ακόμα πιο έντονο με το ξεκίνημα της οικονομικής κρίσης όταν και είδαμε τα ΜΜΕ, μην γνωρίζοντας το τρόπο να χειριστούν το μέγεθος και την βαρύτητα των γεγονότων, άρχισαν, κατά πολλούς, να «παραπληροφορούν» τους πολίτες και να καθοδηγούν την κοινή γνώμη προς την κατεύθυνση που θεωρούσαν αυτά σωστή.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το δημοψήφισμα του Ιουλίου 2015 το οποίο απέκτησε πολύ μεγαλύτερες διαστάσεις από μια απλή αναμέτρηση μεταξύ των δυο επιλογών. Με την επιπρόσθετη πίεση των δύσκολων οικονομικών συνθηκών (κλειστές τράπεζες, capital controls), τα ελληνικά κανάλια και οι δημοσιογράφοι κατηγορήθηκαν από πολλούς – ανάμεσα σε αυτούς και από το ίδιο το κράτος – ότι προσπάθησαν με τρομολαγνεία και προπαγάνδα να καθοδηγήσουν την ψήφο του λαού προς μία συγκεκριμένη θέση. Αυτό οδήγησε μέχρι και σε ποινικές διώξεις κατά δημοσιογράφων, κάτι το οποίο μπορεί να θεωρηθεί και ως μία μορφή ποινικοποίησης της ελευθερίας έκφρασης και της δημοσιογραφίας. Και σε αυτήν την περίπτωση, υπάρχει και η αντίθετη άποψη που αναφέρει ότι και το ίδιο το κράτος χρησιμοποίησε τα κανάλια (με την ευρύτερη έννοια) επικοινωνίας που χειρίζεται ώστε να επηρεάσει τους πολίτες όπως αυτό ήθελε. Το παράδειγμα αυτό δείχνει ξεκάθαρα την επεμβατικότητα που παρατηρείται στο θέμα των ΜΜΕ στην Ελλάδα αλλά και της κουλτούρας των ανθρώπων που τα ελέγχουν και εργάζονται μέσα σε αυτά. Αντί να παρέχεται μια αντικειμενική ενημέρωση από όλες τις πλευρές, οι δίοδοι της επικοινωνίας χρησιμοποιήθηκαν για ίδια συμφέροντα.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Οργάνωση του τοπίου των ΜΜΕ στα πρότυπα αντίστοιχων του εξωτερικού, με διαφάνεια και πλήρη και αντικειμενική ενημέρωση. Απαραίτητη κρίνεται η εξωστρέφεια των ΜΜΕ. Η ενίσχυση δηλαδή της πληροφόρησης του ελληνικού κοινού σχετικά με τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα τεκταινόμενα στον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο.

ΠΑΙΔΕΙΑ – ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Οι κοινωνικοοικονομικές και γεωπολιτικές προκλήσεις, όπως αυτές αναλύονται στα παραπάνω υποκεφάλαια, τονίζουν την ανάγκη να αλλάξει η στόχευση του εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα προς μια κοσμοπολίτικη προσέγγιση. Πέρα από το συνδυασμό τεχνολογικών δεξιοτήτων και εξειδίκευσης, οι παροχές ενός εκπαιδευτικού συστήματος στον 21ο αιώνα θα έπρεπε να χαρακτηρίζονται και από τη θεώρηση σχετικά με αυτό που ο Andrew Dobson (2003)³ αποκαλεί «Πολιτεία αγνώστων» (ελεύθερη μετάφραση του 'citizenship of strangers'). Αυτή βασίζεται στην αίσθηση ότι ανήκουμε σε ένα «ευρύτερο σύνολο», όπου η σημασία των πράξεων κάποιου για έναν μακρινό συνάνθρωπο του τονίζεται μέσω της συνειδητοποίησης της ευθύνης σχετικά με τα αποκαλούμενα «παγκόσμια» ζητήματα, τα οποία αφορούν τόσο την ανθρώπινη υπόσταση, όσο και τον ίδιο τον πλανήτη, σε διάφορα άλλα επίπεδα. Μια τέτοια προσέγγιση θα ανταποκρινόταν και στις ανάγκες επαναπροσδιορισμού της Ευρωπαϊκής ταυτότητας σήμερα, όπως αυτές ορίζονται από την αντιπαράθεση της έννοιας της παγκοσμιοποίησης (οικονομικό, ολοκληρωτικό 'σχέδιο') έναντι της έννοιας του κοσμοπολιτισμού (όρος που αφορά ανάγκες διαφορετικότητας, ηθικής και συνύπαρξης) (Kakabadse & Kakabadse, 2009)⁴.

³ Dobson, Andrew (2003). *Citizenship and the Environment*. Oxford: Oxford University Press.

⁴ Kakabadse, A. and Kakabadse, N. (2009), 'Global Governance Considerations for World Citizenship', in Kakabadse, A., Kakabadse, N. and Kalu, K.N., (Eds.) (2009), *Citizenship: A Reality Far From Ideal*, Palgrave, London, pp. 24-48.

Προκειμένου να εξισορροπηθεί η μεγάλη σημασία που έχει δοθεί στην «οικονομιστική» προσέγγιση της κοινωνικής πραγματικότητας, η αξία των ανθρώπινων αναγκών πρέπει να ενισχυθεί. Η Ελλάδα θα μπορούσε να προάγει μια τέτοια επιχειρηματολογία, σε διεθνές επίπεδο, και αυτή θα μπορούσε να αποτελεί μέρος μιας εθνικής εκστρατείας βασισμένη και σε δημόσιες σχέσεις επαγγελματικού προφίλ, η οποία θα μπορούσε να ωφελήσει τη δημόσια υπόσταση της Ελλάδας ως μια χώρα με «διορθωτική δράση» απέναντι στις πρόσφατες διεθνείς εξελίξεις και προκλήσεις κύρους.

Η Ελλάδα θα μπορούσε κάλλιστα να αξιοποιήσει την εκπαίδευση ως κινητήρια δύναμη για τη διεθνή της φήμη με το να την αναβαθμίσει και σε παγκόσμια κλίμακα να ενταχθεί στις παγκόσμιες τάσεις διαδραστικής εκπαίδευσης αναδεικνύοντας τα μοναδικά της χαρακτηριστικά (για παράδειγμα με μια προγραμματική ενότητα «Η Ελλάδα στον Κόσμο» - “Greece in the World”). Το εκπαιδευτικό σύστημα θα μπορούσε να δώσει έμφαση στην κατανόηση της παγκόσμιας κοινωνίας, και των προκλήσεων που δημιουργεί, η οποία απαιτεί μια κοσμοπολιτική αντιμετώπιση. Επιπλέον, θα μπορούσε να συμπεριλάβει την αναγνώριση άλλων πολιτισμών, μέσω της γνώσης, όπως επίσης και θέματα παγκόσμιου ενδιαφέροντος. Μια θεμελιώδης θεώρηση της γεωπολιτικής θα μπορούσε να συμπεριληφθεί στο πρόγραμμα σπουδών. Όλα τα παραπάνω θα μπορούσαν να ενισχυθούν περαιτέρω με διεθνείς έμπρακτες συνεργασίες. Το σύστημα των σχολικών εξετάσεων θα μπορούσε να προσθέσει κριτήρια όπου θα αξιολογούνται επίσημα οι δεξιότητες που αποκτούνται μέσω τέτοιων διεθνών δραστηριοτήτων.

Για όλα τα παραπάνω θα χρειαζόταν μια συνεργατική ολοκληρωμένη μελέτη σχεδιασμού για να αναδειχθεί το πώς η εφαρμογή αυτών των πρακτικών μπορεί να επηρεάσει θετικά τη σύνδεση με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας.

Στις πανεπιστημιακές σπουδές, θα μπορούσε ακόμη να επιτευχθεί συνεργασία με Έλληνες επιστήμονες που δραστηριοποιούνται εκτός Ελλάδας μέσω δημιουργίας επιπλέον θέσεων για επισκέπτες καθηγητές αλλά και μέσω συμβουλευτικής καθοδήγησης (mentoring) των φοιτητών και των υποψηφίων διδασκόντων. Αυτό θα βοηθούσε την ανώτατη εκπαίδευση να επωφεληθεί από διάφορες διεθνείς προσεγγίσεις και τη μεταφορά τεχνογνωσίας.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ο Πολιτισμός αποτελεί σημαντικότερο παράγοντα σύνδεσης της χώρας μας με τη Ευρώπη παρόλο που η σχέση της Ελλάδας με τη Δύση χαρακτηρίζεται από αντίφαση. Από τη μια, το γεγονός ότι η Αναγέννηση και κατόπιν ο Διαφωτισμός – η κοινή πολιτιστική και πνευματική βάση των ευρωπαϊκών κρατών – επηρεάστηκαν καταλυτικά από την αρχαία ελληνική σκέψη και δημιουργία, φέρνει την Ελλάδα στην καρδιά του ευρωπαϊκού οικοδομήματός. Από την άλλη, αυτή καθαυτή η ιστορία του ελλαδικού χώρου απομάκρυνε την Ελλάδα από το δυτικοευρωπαϊκό μοντέλο καθώς στοιχεία της Ανατολής, τα οποία εμφανίστηκαν κατά τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και κυρίως κατά την Τουρκοκρατία, είναι ευδιάκριτα σήμερα σε ένα πλήθος σημείων του δημόσιου και του ιδιωτικού βίου των Ελλήνων.

Ωστόσο, το γεγονός ότι η ουσιαστική συνέχεια του αρχαίου ελληνικού πνεύματος έλαβε χώρα στη Δύση καθιστά την Ελλάδα άρρηκτα δεμένη με την ευρωπαϊκή οικογένεια. Το σημαντικότερο κομμάτι της πνευματικής κατάθεσης των Ελλήνων διατηρήθηκε, αναπτύχθηκε και βρίσκεται στη Δύση και αυτό όχι μόνο την απομακρύνει από την Ανατολή αλλά και την κρατά δεμένη με τη Δύση σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από όσο αντιλαμβάνονται ή γνωρίζουν οι ίδιοι οι Έλληνες.

Εξίσου άρρηκτα δεμένη την κρατά και το γεγονός ότι η Ευρώπη σε επίπεδο συμβολικό «χρειάζεται» την Ελλάδα στους κόλπους της. Η φράση που αποδίδεται στον Jean Monnet, «αν έπρεπε να το κάνω από την αρχή, θα ξεκινούσα μέσω του πολιτισμού» - “if I had to do it again, I would start first through culture” , ακόμη και αν δεν ειπώθηκε τελικά, δίνει το στίγμα του συμβολικού πλαισίου και του συλλογικού αφηγήματος του Ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Ο πολιτισμός επανέρχεται ως στοιχείο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και παίζει συγκεκριμένο ρόλο στην προσπάθεια της ενοποίησης. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Jean-Claude Trichet, μεταξύ άλλων και τέως Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, το 2011 ανέφερε «Η πολιτισμική ένωση της Ευρώπης βρίσκεται στη ρίζα της Ευρωπαϊκής προσπάθειας, συμπεριλαμβανομένης της οικονομικής και νομισματικής ένωσης»⁵.

Ο ρόλος του πολιτισμού στην ευρωπαϊκή προσπάθεια είχε αναγνωριστεί ήδη από το 1991 στη Συνθήκη της Ευρώπης (νυν άρθρο 167 ΣΛΕΕ) όπου γίνεται λόγος για την ύπαρξη μιας κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς: «Η Κοινότητα θα συμβάλλει στην άνθηση των πολιτισμών των κρατών-μελών, σεβόμενη την εθνική και περιφερειακή διαφορετικότητα και φέρνοντας ταυτόχρονα την κοινή πολιτιστική κληρονομιά στο προσκήνιο»⁶. Η φράση «κοινή πολιτιστική κληρονομιά» αποτελεί κλειδί ως προς τη θέση της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή οικογένεια.

Η πολιτιστική κληρονομιά είναι αναπόσπαστο στοιχείο της ταυτότητας. Υπό αυτό το πρίσμα, ο ρόλος της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας, υλικής και άυλης, είναι πολύ σημαντικός στην προσπάθεια εδραίωσης μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας. Η γεωγραφική οντότητα του σύγχρονου ελληνικού κράτους και πρωτίστως η ελληνική γλώσσα και η χρήση το ελληνικού αλφαβήτου καθιστούν τους Έλληνες εγγύτερους στην αρχαία ελληνική πολιτιστική κληρονομιά από οποιοδήποτε άλλο ευρωπαϊκό λαό και τη συγγενεία τους με την κλασική Ελλάδα καταφανή. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο η ρήση του Valery Giscard d’Estaing το 2011 «Η Ευρώπη χωρίς την Ελλάδα θα είναι σαν ένα παιδί χωρίς πιστοποιητικό γέννησης» έχει ισχυρή δόση αλήθειας καθώς η ελληνική παρουσία στην Ευρωπαϊκή Ένωση αξιολογείται υψηλά σε συμβολικό επίπεδο.

Η οικονομική κρίση και η πιθανότητα ενός Grexit έχει τραυματίσει βαριά την εικόνα της Ελλάδας στην Ευρώπη αλλά και της Ευρώπης στην Ελλάδα. Σε αυτό το σημείο η χώρα θα πρέπει να αξιοποιήσει το συμβολικό της κεφάλαιο δια συγκεκριμένων και στοχευμένων πολιτικών όπως:

- Η διαμόρφωση και ενεργοποίηση της πολιτιστικής διπλωματίας μέσω θεσμικών δομών προβολής και προώθησης του ελληνικού πολιτισμού στο εξωτερικό.
- Η ενίσχυση του εκπαιδευτικού συστήματος ως προς την προσφορά γνώσης και κατανόησης της πραγματικής εγγύτητας και συγγένειας που έχει η Ελλάδα με τη Δύση σε πολιτιστικό και πνευματικό επίπεδο.

⁵ “The cultural unity of Europe is at the root of the European endeavor, including economic and monetary union”

“Building Europe, building institutions”, Speech by Jean-Claude Trichet, President of the ECB on receiving the Karlspreis 2011 in Aachen, 2 June 2011 στο: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2011/html/sp110602.en.html>

⁶ “The Community shall contribute to the flowering of the cultures of the Member States, while respecting their national and regional diversity and at the same time bringing the common cultural heritage to the fore”.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Λίγες εκλογικές αναμετρήσεις είθισται να έχουν ως βασικό διακύβευμά τους μια διεθνή συμφωνία. Οι εκλογές του Ιανουαρίου 2015 ήταν μια από αυτές τις κατ' εξαίρεση εκλογικές αναμετρήσεις, καθώς βασικό διακύβευμά της ήταν η επίτευξη συμφωνίας με τους δανειστές της χώρας, προκειμένου να εκταμιευθούν νέα δανειακά κεφάλαια για την Ελλάδα. Όπως συμβαίνει όμως με κάθε δανεισμό, ο δανειοδότης θέτει στον δανειολήπτη μια σειρά από όρους και προϋποθέσεις, τις οποίες ο τελευταίος οφείλει να τηρεί μέχρι την αποπληρωμή του δανείου.

Αναμφίβολα, οι όροι και προϋποθέσεις που τέθηκαν στους Έλληνες από την αρχή των Μνημονίων ήταν στο μεγαλύτερο μέρος τους σκληροί και άδικοι για το μεγαλύτερο κομμάτι της κοινωνίας. Η νέα κυβέρνηση αναδείχθηκε από την ελληνικό λαό με μεγάλη πλειοψηφία, μεταξύ άλλων χάρη στην υπόσχεση που παρείχε προεκλογικά ότι θα αναδιαπραγματευθεί τους όρους και προϋποθέσεις της δανειοδότησης προς την κατεύθυνση της σημαντικής ελάφρυνσής τους. Η μέχρι σήμερα διαπραγματευτική πορεία της χώρας δείχνει ότι η επίτευξη της ελάφρυνσης δεν είναι εύκολος στόχος. Οφείλεται τούτο στο πείσμα των δανειστών, οι οποίοι προσπαθούν ενδεχομένως να περάσουν τα πολιτικά μηνύματά τους στην Ευρώπη ή στο ότι... *για να γυρίσει ο ήλιος θέλει* – πράγματι – *δουλειά πολλή*; Με άλλα λόγια, μήπως οι – έχοντες πλέον λόγο στη διοίκηση της χώρας μας – δανειστές αντιλαμβάνονται ευκρινέστερα αλήθειες που εμείς αρνούμαστε να δεχτούμε, διότι πονούν; Από τις σελίδες που προηγήθηκαν, στις οποίες εξετάστηκαν ενδεικτικά οι παράγοντες εκείνοι που θεωρήθηκαν κρίσιμότεροι για την μέχρι σήμερα αλλά και την μελλοντική πορεία της χώρας, προκύπτει πέραν πάσης αμφιβολίας ότι οι απαιτούμενες μεταρρυθμίσεις είναι πολλές και δύσκολες.

Το στοίχημα των κρίσιμων στιγμών που διανύουμε είναι εάν η Ελλάδα θα καταφέρει τελικά να αποκτήσει τις δομές και τους θεσμούς που θα την καταστήσουν κράτος δικαίου. Εάν θα καταφέρει, μέσα από τις δοκιμασίες που υφίσταται, να κάνει ένα ιστορικό άλμα, το οποίο θα της επιτρέψει να εξελιχθεί σε ένα σύγχρονο δυτικό κράτος. Προϋπόθεση για να τα καταφέρει είναι να ωριμάσουν οι Έλληνες και να αλλάξουν ριζικά την νοοτροπία τους όσον αφορά τις σχέσεις τους με το κράτος και τις υποχρεώσεις τους προς αυτό.

Το γεγονός ότι οι προτάσεις που διατυπώθηκαν δεν ακούγονται για πρώτη φορά, αλλά αποτελούν αντικείμενο συζήτησης δεκαετιών, ήτοι πολύ πριν την οικονομική κρίση, χωρίς όμως να έχουν εφαρμοστεί, χωρίς να έχουν γίνει πράξη, καταδεικνύει πως ο δρόμος για την ευημερία μας ούτε σύντομος ούτε εύκολος είναι.

Ήδη όμως από το 1961, οπότε και υπεγράφη η Συμφωνία Σύνδεσης της Ελλάδας με την τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, η χώρα επέλεξε να ενταχθεί στην οικογένεια της Δύσης. Τούτο συνεπάγεται όχι μόνο δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις κοινές για όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωζώνης. Μέσα στα χρόνια, η χώρα καρπώθηκε σημαντικά οφέλη από την ένταξη αυτή και συμμορφώθηκε, ως ένα βαθμό, προς τις σχετικές υποχρεώσεις της. Θα ήταν ιστορικό λάθος τώρα, στο όνομα μιας πρόσκαιρης δύσκολης συγκυρίας, η χώρα να εγκαταλείψει την προσπάθεια αναμόρφωσης της κακοδιοίκησης δεκαετιών. Όλες οι υπόλοιπες χώρες που επλήγησαν από την κρίση έχουν ξανασταθεί στα πόδια τους. Είθε και στα δικά μας!

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΤΟΥ LSE

Ο Ελληνικός Σύλλογος Αποφοίτων του London School of Economics and Political Science ιδρύθηκε το 1992 με σκοπό να αποτελέσει το σημείο συγκέντρωσης και τη φωνή των αποφοίτων του ιστορικού Πανεπιστημίου στην Ελλάδα.

Σήμερα, αποτελεί ένας από τους πιο ενεργούς Συλλόγους αποφοίτων ξένων πανεπιστημίων, έχοντας υψηλό αριθμό εγγεγραμμένων και ενεργών μελών, καθώς και έντονη δραστηριότητα στη διοργάνωση συνεδρίων και κοινωνικών εκδηλώσεων με τη συμμετοχή σημαντικών προσωπικοτήτων του πολιτικού, επιχειρηματικού και ακαδημαϊκού χώρου στην Ελλάδα και διεθνώς.

Το Δ.Σ. του Συλλόγου για τη διετία 2014-2016 απαρτίζεται από τους κ.κ.:

Μαρία Ξυτάκη	Πρόεδρο
Αθηνά Μαρκομιχελάκη	Αντιπρόεδρο
Γιάννη Τζώρτζη	Γενικό Γραμματέα
Αλέξανδρο Καρανδρέα-Καρύδη	Ταμία
Αθανάσιο Ζώνη	Μέλος
Ναταλία Πετρίδη	Μέλος
Γιάννη Φελούκα	Μέλος

info@lsealumni.gr
www.lsealumni.gr

ΣΗΜΕΙΩΣΗ:

Η Πνευματική Ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς την τήρηση διατυπώσεων και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι σύμφωνα με το ν. 2121/1993 (όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει) και τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος συλλογικού έργου, η αποθήκευσή του σε βάση δεδομένων, η αναμετάδοσή του σε ηλεκτρονική, μηχανική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή, η φωτοανατύπωσή του με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση, καθώς και κάθε άλλη διασκευή ή μετατροπή, που θα προορίζεται να εξυπηρετήσει αμιγώς εμπορικούς σκοπούς, χωρίς την έγγραφη άδεια των δημιουργών του, των οποίων οι απόψεις

www.lsealumni.gr